

Matelski, Dariusz

„Königsberg-Kaliningrad unter europäischen Perspektiven”, red. Ernst Müller-Hermann, Bremen 1994; "Ein Schicklicher Platz?", red. Friedmann Kluge, Osnabrück 1994 : [recenzja]

Przegląd Historyczny 87/4, 922-923

1996

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych, tworzonej przez Muzeum Historii Polski w Warszawie w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został opracowany do udostępnienia w Internecie dzięki wsparciu Ministerstwa Nauki i Szkolnictwa Wyższego w ramach dofinansowania działalności upowszechniającej naukę.

Königsberg-Kaliningrad unter europäischen Perspektiven, hrsg. von Ernst Müller-Herrmann, Verlag H.M. Hauschild GmbH, Bremen 1994, s. 189, ilustr.; „*Ein Schicklicher Platz?*” *Königsberg-Kaliningrad in der Sicht von Bewohnern und Nachbarn*, hrsg. von Friedemann Kluge, Fibre-Verlag, Osnabrück 1994 s. 241.

Kłęska i bezwarunkowa kapitulacja Trzeciej Rzeszy 8 maja 1945 przesądziły losy prowincji wschodnich Prus. W większości weszły one w skład państwa polskiego. Jedynie enklawa królewiecka przypadła ZSRR jako Obwód Kaliningradzki (*Kaliningradskaia Oblast*). Rosjanie domagali się Królewca oraz północno-wschodniego obszaru Prus Wschodnich już w 1943 r. w Teheranie, argumentując iż nie posiadają żadnego niezamarzającego portu nad Bałtykiem. Ponadto chciano otrzymać jakiś skrawek ziemi należący przed wojną do Rzeszy Niemieckiej, w charakterze symbolicznej rekompensaty strat i ofiar poniesionych w czasie działań zbrojnych w latach 1941-1945. Los miasta i przyległych do niego terenów przesadzony został 2 sierpnia 1945 w Poczdamie. W 1946 r. miasto zostało wcielone do Rosyjskiej Federacyjnej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej i otrzymało nazwę Kaliningrad na cześć zmarłego w tymże roku przewodniczącego Prezydium Rady Najwyższej ZSRR Michaiła Kalinina (1875-1946). Od tej pory przez ponad czterdzieści lat stanowiło obwód zamknięty, zarówno dla turystów, jak i dyplomatów akredytowanych w Moskwie.

Upadek muru berlińskiego jako symbolu podzielonej na dwa wrogie bloki militarno-polityczne Europy, a zwłaszcza pucz moskiewski w sierpniu 1991 r. i rozpad w kilka miesięcy później ZSRR, postawiły na porządku dziennym problem jednego z najbardziej zmilitaryzowanych zakątków Europy. Pierwsze rozmowy między kanclerzem RFN Helmutem Kohlem a przywódcą ZSRR Michaiłem S. Gorbaczowem na temat przyszłości tego obszaru prowadzone były od momentu zjednoczenia Niemiec. Obaj politycy zdawali sobie sprawę, iż przez dłuższy czas nie da się utrzymać ówczesnego statusu miasta i okręgu. Jedynie wojskowi, jak wszędzie, nadal myśleli wolniej.

Obwód Kaliningradzki zajmujący zaledwie 15,1 tys. km² i zamieszkiwany na początku lat dziewięćdziesiątych przez około 900 tys. mieszkańców (Rosjan — 78,3%, Białorusinów — 8%, Ukraińców — 7%, Niemców rosyjskich — 2,4%, Polaków — 2,3% i Litwinów — 2%), graniczy na południu z Polską a od północnego-wschodu z Republiką Litewską. Stanowił on przez kilka dziesiątków lat główną morską bazę wypadową ZSRR na państwa Europy Zachodniej. Rozwijano tu infrastruktury niezbędne dla marynarki wojennej oraz lotnictwa morskiego. Jednocześnie ograniczono do minimum lub zlikwidowano funkcje, jakie pełnił Królewiec w okresie międzywojennym, a więc centrum przemysłu lekkiego, rolnictwa, budownictwa miejskiego, komunikacji, a zwłaszcza oświatowo-kulturalnego i akademickiego Prus Wschodnich — jako najdalej na wschód wysunięty ośrodek kultury niemieckiej w Europie. W konsekwencji prowadzonej polityki, w 1991 r. Obwód Kaliningradzki dawał zaledwie 0,55% produkcji przemysłowej oraz 0,65% produkcji rolnej Federacji Rosyjskiej. Natomiast w rejonie tym stacjonowało i nadal stacjonuje około 200-300 tys. żołnierzy i marynarzy rosyjskich (*nb.* armia polska liczy około 250 tys., a litewska około 40-50 tys. żołnierzy), których wzmocniono sprzętem wycofanym w latach 1992-1994 z likwidowanych baz radzieckich we wschodnich krajach związkowych Republiki Federalnej Niemiec.

Pierwsza z prezentowanych tu publikacji, zredagowanych przez Ernsta Müller-Herrmanna, jest pokłosiem badań prowadzonych nad tym zagadnieniem przez 18 naukowców, polityków i dziennikarzy reprezentujących Francję (Lucas Delattre), Litwę (Justas Paleckis), Polskę (Józef Borzyszkowski, Andrzej Sakson), Federację Rosyjską (Wiaczesław Dasziczew, Giennadij Fiodorow, Julij Kwicinskij, Jurij Matoszkina), RFN (Klaus Behrens, Dieter Bingen, Thomas Gärtig, Magdalene Hoff, Hartmunt Koschyk, Beatrice Kühne, Friedberg Pflüger, George Turner), Szwecję (Dag Hartelius), oraz Komisję Europejską w Brukseli (Ottokar Hahn). Pokazują one punkty widzenia zarówno krajów sąsiadujących z Obwodem Kaliningradzkim — bezpośrednio i przez Bałtyk, ale także punkt widzenia i miejsce tego regionu w polityce zjednoczonych Niemiec. Zresztą

głos Niemiec zabrzmiał — co jest zrozumiałe ze względu na rolę Królewca w dziejach narodu niemieckiego — najbardziej doniosłe, dominując nad pozostałymi opracowaniami. W publikacji zamieszczono także interesujące dokumenty dotyczące porozumienia polsko-rosyjskiego z 4 czerwca 1993 w sprawie współpracy regionalnej między Rzeczpospolitą Polską a Federacją Rosyjską (s. 95-97) oraz *àide mémoire* przyjęte podczas międzynarodowej konferencji w Poznaniu w dniach 22-23 kwietnia 1993 w sprawie przyszłości Kaliningradu (s. 97-99).

Z kolei druga publikacja, zredagowana przez Friedemanna Kluge, omawia miejsce Kaliningradu w oczach mieszkańców oraz sąsiadujących z miastem i obwodem państw. Głos zabierają zarówno Rosjanie (Anatolij B a c h t i n, Władimir G i l m a n o w, Apollinarija Z u j e w a), jak również Litwini (Juratė Č e p u l i e n ė, Justas P a l e c k i s), Niemcy (Thömas Gärtig, Gerhard G n a u c k, Helga G o l i n g e r, Reinhard H e n k y s, Friedemann Kluge, Erwin K r ä m e r, Brigitte S c h u l z e, Hans W i e h l e r, Hartmunt Z i m m e c k) i Polacy (Andrzej S a k s o n, Robert T r a b a). Opublikowane teksty ukazują obawy Polski, Litwy i Niemiec z powodu zagrożenia, jakie stanowi zgromadzony w Kaliningradzie potencjał militarny, a także nadzieje na rozszerzenie wymiany gospodarczej oraz kulturalnej zapoczątkowanej w 1991 r. przez powołanie Kaliningradzkiej Strefy Wolnościowej. Zamieszczono także wspomnienia byłych (niemieckich) i obecnych (rosyjskich) mieszkańców miasta. Cennym uzupełnieniem publikacji jest wykaz niemieckich, rosyjskich, litewskich i polskich nazw miejscowości leżących w Obwodzie Kaliningradzkim i byłych Prusach Wschodnich, mapa regionu, bibliografia problemu opracowana przez F. Kluge i Helmuta R u c k a, dane biograficzne o autorach tekstów, a także wykaz mniejszości narodowych i etnicznych w Obwodzie Kaliningradzkim w 1989 i 1993 r. oraz wykaz kościołów na tym terenie. Książka została ponadto inkrustowana bardzo interesującymi wierszami autorstwa H. Golinger i A. Zujewy (w przekładzie B. Schulze).

Zaprezentowane w obu publikacjach teksty D. Bingena, W. Daszyczeva, G. Fiodorowa, J. Paleckisa oraz A. Saksona częściowo zostały czytelnikowi polskiemu udostępnione już w 1993 r. na łamach „Przeglądu Zachodniego” (nr 3, s. 17-79) oraz uzupełnione opracowaniem Tomasza B u d n i k o w s k i e g o na temat ekonomicznych aspektów Obwodu Kaliningradzkiego w teraźniejszości i przyszłości, jako pokłosie konferencji międzynarodowej zorganizowanej w dniach 22-23 kwietnia 1993 przez Instytut Zachodni w Poznaniu oraz Bundesinstitut für ostwissenschaftliche und internationale Studien w Kolonii.

Przedstawione publikacje dają czytelnikowi dobre wyobrażenie o roli Kaliningradu i Obwodu Kaliningradzkiego w rejonie Bałtyku, a także na styku dwóch odmiennych europejskich kultur chrześcijańskich: katolicko-ewangelickiej i prawosławnej.

D.M.

Zapiski opracowali: R.E. (*Ryszard Ergetowski*), M.K. (*Marceli Kosman*), D.M. (*Dariusz Matelski*), J.T. (*Jerzy Tomaszewski*), A.W. (*Andrzej Wyrobisz*)